

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 2-67(477)

© Микола Щербань
(Чернівці)**РОЛЬ ЦЕРКВИ У СУЧАСНИХ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНИ: ВІД РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ ДО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

У статті автор розглядає основні складові елементи процесу участі Церкви у суспільному житті сучасної України. Водночас здійснено комплексний аналіз ролі Церкви та релігійних організацій у державотворчих процесах.

Ключові слова: Церква, суспільство, цінності.

Актуальність. Стародавні мудреці небезпідставно зазначали, що немає на світі суспільства без релігії та без політики. Загальновідоме прагнення людини до вищих ідеалів моралі і власного поступу відображається, фактично, у всіх сферах життя. Не є виключенням релігійна та політична сфери суспільного устрою, адже внутрішньополітичні відносини, що розуміються як мистецтво соціального буття устрою [3, с.133], не можуть не враховувати специфіки релігійної мережі кожного окремого регіону. Особливої гостроти такі питання набувають з огляду на сучасні українські реалії, адже нині релігійний чинник, тією чи іншою мірою, представлений майже у всіх сферах суспільства, тому дослідження цієї проблеми і є **актуальним**.

Метою даної наукової розвідки є дослідження спектру складних і неоднозначних явищ, що наявні на сучасному етапі у процесі формування ефективної моделі реалізації потенціалу Церкви у процесі становлення та розбудови громадянського суспільства в Україні.

Загальній меті запропонованого наукового дослідження підпорядковуються наступні **завдання**: визначити основні функції Церкви у сучасному суспільстві та охарактеризувати специфіку сучасних викликів, які постають на даний час перед Церквою у галузі державно-церковних взаємин.

Рівень дослідження проблеми. Варто вказати, що низка сучасних вчених, доволі активно займаються дослідженням церковно-державних відносин та релігійно-національної проблематики. До числа таких, зокрема, належать С.Возняк, М.Горяча, А.Колодний, О.Саган, Д.Степовик, Л.Филипович, П.Яроцький та інші.

Виклад матеріалу. На сучасному етапі становлення незалежної Української держави ми намагаємося в черговий раз у галузі державотворення вигадати щось невідоме, нове, іноді радикальне та незнане раніше. Певною мірою такі позиції та підходи є виправданими, адже пострадянська система державного та суспільного устрою, яка є на даний час панівною, у багатьох складових абсолютно неприйнятна для адекватного реагування на сучасні глобальні політичні, економічні та соціальні виклики. Втім, намагаючись максимально дистанціюватись від своєї, вкрай неприємного та неприйнятного для багатьох, радянського минулого, ми багато в чому дублюємо ті ж історичні помилки та ідеологічні прорахунки, яких припускалася радянська влада впродовж багатьох років. На жаль, у цьому контексті не є виключенням і релігійна сфера.

Зрештою, ми змушені визнати, що лише комплексна модернізація усіх сфер життя нашої країни може розв'язати як соціальні, так і економічні проблеми суспільства, що накопичувалися впродовж багатьох років, адже тоталітарний режим, що упродовж 1920–1930-х років ХХ століття міцно утвердився на теренах колишнього СРСР, став, перш за все, ефективним державним механізмом духовного поневолення людей [7, с.72]. Відтак, необхідність змін у релігійній сфері є нагальною, оскільки її ініціює саме суспільне середовище, адже очікування кращого життя, позитивних зрушень та просто відчутних змін є надзвичайно великими. Мимоволі складається враження, що у випадку відсутності

кардинальних змін, у середньо, чи то вже в короткостроковій перспективі трапляється певна соціальна (чи соціально-політична) катастрофа. Природно, що на тлі військового протистояння на Донбасі, під час якого вельми часто злочинно використовуються ідеологеми, що стосуються питань мови, віри, Церкви, усвідомлення масштабів можливих суспільних наслідків постає зі значною гостротою. Зрештою, революційні події, вже згадані військові дії та зміна політичного керівництва в країні призвели до того, що в Україні, за доволі короткий проміжок часу, значна частина населення опинилася в надзвичайній матеріальній скруті, що не дозволяє їм належно харчуватися, мати доступ до якісної освіти, охорони здоров'я, відпочинку, культури та засобів комунікації. Не менш складним питанням, як і раніше, є те, що станом на сьогодні в Україні, де-факто, відсутній середній клас, який би охоплював переважну більшість громадян і, як наслідок, виконував функції соціально значущого та стабілізуючого елемента. Водночас, у нашій країні немає й «духовного центру» – єдиної помісної Церкви, яка би ідеологічно перебувала на про-державних позиціях і не залежала від закордонних управлінських центрів.

Очевидно, у таких складних соціальних умовах значно зростає рівень моральної відповідальності освітянських, наукових і релігійних кіл за долю країни. Однак говорити про якусь «нову роль Церкви» чи «нові форми реалізації ролі Церкви» в сучасному суспільстві неможливо без з'ясування її «старих ролей». Поряд із основними функціями релігії взагалі (світоглядна, компенсаторна, регулятивна, комунікативна, аксіологічна, культурнозберігаюча, етноформуєча) [2, с.8] станом на сьогодні постала низка нових викликів та завдань, що ставлять перед Церквою наявні соціальні та політичні реалії. Звичайно, їх систематизація могла б стати темою окремого дослідження, а тому спробуємо принаймні тезово виокремити найголовніші моделі функціонування Церкви в державі та її взаємодії з іншими соціальними чинниками, які й сьогодні впливають на формулювання власної ідентичності та суспільне сприйняття Церкви в Україні:

- Церква як осередок і вагомий чинник духовно-морального оздоровлення та формування в суспільстві високих моральних ідеалів;
- Церква як консолідуєчий елемент та опора державності;
- Церква як спільнота, що сприяє збереженню етнічної автентичності та формуванню національної самосвідомості;
- Церква як осередок ідейного й ідеологічного спротиву рудиментам радянського тоталітаризму та складова частина дисидентського і національно-демократичного рухів.

Звичайно, особливо актуалізувалися ці питання ще в період перебудови, у 1980-х рр., внаслідок набуття низки громадянських та релігійних свобод на тлі неприхованої кризи радянського ладу, що супроводжувалися суттєвим загостренням міжконфесійних конфліктів і, як наслідок, виявили нагальну необхідність розробки нової моделі церковно-державних взаємин. Оскільки радянська «модель» у таких соціальних і політичних умовах уже виявилася не лише неефективною, але й недієвою. Розпад Радянського Союзу та проголошення незалежності України в 1991 р. створили для діяльності всіх Церков і релігійних спільнот на її теренах новий, не знаний до цього часу державно-політичний контекст.

На цьому етапі Церква зіткнулась із новими викликами, основними з яких, як на нашу думку, були:

- нові політичні та економічні реалії, до яких ані суспільство, ані Церква не були готовими;
- крах радянської ідеології та формування певного «ідеологічного вакууму», повноцінно заповнити який не вдалося й до нині;
- виклики у самій релігійній сфері та поява незнаного до цього часу явища «конфесійної конкуренції»; Церкви зіткнулись із проблемою відсутності в своїх структурах практичних можливостей для комплексної та різнопланової місіонерської діяльності [1, с.34].

Проте, на сучасному етапі з'явилися нові і не менш складні виклики, адже декларовані принципи демократизації, консолідації та європейської інтеграції нашого суспільства

окреслюють перед Церквою цілий комплекс нових, не менш складних завдань і сфер діяльності. З них варто, як на нашу думку, виокремити наступні:

По-перше – це соціальна робота, її модернізація та співпраця з державними інституціями. Згідно офіційній статистиці, в Україні доходи 10% найбагатших перевищують доходи 10% найбідніших у п'ятнадцять разів. Можна припустити, що з урахуванням реальних доходів заможних громадян ця різниця складає щонайменше 20-25 разів. Для порівняння, у Швеції, розрив в доходах найзаможніших і найбідніших громадян складає 4 рази, а в середньому по Європі ця цифра не перевищує 6-7 разів, в США – 9. Подолання волаючої нерівності в Україні – це, в першу чергу, питання виживання нашої країни. В інших державах світу в умовах подібного розриву між рівнем життя людей відбуваються соціальні заворушення та навіть революції. Ми не можемо наступати на одні і ті ж «історичні граблі», індиферентно ставлячись до такої різкої матеріальної прірви між багатотою меншістю та бідною більшістю. На початку ХХ століття така «байдужість» коштувала Україні занадто дорого, і ми не повинні повторювати такі історичні помилки. Постає питання: яку позицію у таких умовах повинна зайняти Православна Церква? Яку роль відіграє Церква у цих процесах модернізації нашого суспільства? Чи може (чи повинна?) Православна Церква взагалі брати участь у цих процесах? Відповідаючи на це питання, ми повинні пам'ятати, що Церква – це не проста світська організація, котра існує виключно за світськими правилами та використовує у своїй діяльності виключно «світські» методи та підходи до вирішення тих чи інших питань. Церква несе на собі якісно інші функції і для неї завжди були, є і будуть основними принципово інакші пріоритети, котрі знаходяться у іншій, а саме, ідейній, моральній площині. Цікавими, як на нашу думку, у цьому контексті є Послання Помісного Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату. Зокрема, Собор закликав «керівників держави звернути особливу увагу на боротьбу з корупцією, в тому числі політичною, яка роз'їдає суспільство і державу з середини. На жаль, все частіше можна бачити, як державні чиновники, судді, політики діють не на благо суспільства, у відповідності до державного закону і закону совісті, а заради власного збагачення, збереження або здобуття влади. Бог дає в руки владу для того, щоб її носії захищали добро та карали зло. Якщо ж такі особи не виконують свого покликання – вони чинять гріх, який не залишиться не покараним» [5, с.8].

По-друге, – це участь Церков і релігійних організацій у складних процесах демократизації українського суспільства. Цей комплекс робіт і заходів відбувається у нашій державі вкрай повільно і такому стану речей є цілком просте пояснення. Переважна більшість реформ, що передбачали застосування західних «зразків демократії» на український ґрунт, виявлялися або «половинчастими», або взагалі нефункціональними. Кожного разу це відбувалося через те, що запропоновані перетворення не сприймалися народом, а відкидалися як «чужі» й невластиві йому. Для того, щоб будь-які нові реформи в Україні мали успіх, варто усвідомити першопричини труднощів у процесі реалізації, а відтак і невдач багатьох реформ. Причина, як на нашу думку, полягає у тому, що ці псевдо-реформатори не враховували специфіки системи цінностей, яких віками дотримується народ. Тисячолітня історія Руси-України сформувала і зберегла могутній духовно-культурний скарб нашого народу, який охоплює спосіб життя як окремої людини, так і всього суспільства. Провідною ідеєю й основною складовою цього надбання для абсолютної більшості громадян України є релігійна традиція загалом і християнська традиція зокрема, а для іншої частини громадян – це інші традиційні релігії [4, с.9].

Цей уклад життя неможливо порушити, адже він охоплює сукупність істин, що сформувалися під впливом релігійної традиції та пройшли перевірку на досвіді народного життя. У мирний час саме ці цінності та ідеали допомагали відбудовувати суспільне життя, а в моменти військових випробувань – надавали неймовірну мотивацію для подолання труднощів і небезпек. Саме тому у випадку ігнорування такої системи цінностей, або ж коли її намагаються замінити іншими – відбувається «відчуження» і несприйняття народом таких ідей. Водночас, вельми риторично звучить питання про те, чи буде таке несприйняття

прихованим чи відкритим. Саме у цій площині, як на нашу думку, і перебуває основний вектор діяльності Церкви та релігійних організацій – донесення до влади цих ідей задля забезпечення домінування у всіх суспільних трансформаційних процесах традиційних і зрозумілих для більшості громадян християнських принципів та підходів.

По-третє – це процес формування правильної системи ідейно-ідеологічних цінностей. Саме у цій сфері й полягає, без перебільшення, пріоритетне завдання Церков та релігійних спільнот. При формуванні стратегії розвитку і розбудови Української держави важливо задати правильні орієнтири у питаннях принципів ставлення до владних повноважень, культурної спадщини, освіти, науки, багатства, бідності тощо. Звичайно, за вельми короткий час, ми, завдяки волонтерам, переконалися, що і в нашій країні є чимало людей, які роблять все можливе, щоб розділити і підтримати військо, систему освіти, культуру, науку, спорт, соціальну сферу, Церкву і просто малозабезпечених громадян. Однак, ми завжди повинні пам'ятати, що першочергово комплекс цих питань перебуває, насправді, не у матеріальній, як здається багатьом, а в площині моральній, адже торкається особистої системи цінностей, що притаманні тому чи іншому громадянину. Зрештою, ні в кого не виникає сумнівів, що одні світоглядні ідеї допомагають створенню високоморального і благополучного суспільства та сприяють його розвитку, а інші – справляють деструктивний вплив та можуть спровокувати процес повної, як моральної так і матеріальної, деградації. Відтак і держава, і суспільство, і Церкви всіляко зацікавлені в підтримці та розвитку такої системи цінностей, що дійсно сприяє різноплановому суспільному поступу. Звичайно первинним осередком цих ідей є Церква та релігійні організації, які можуть реалізувати свій потенціал, власне, у цій площині.

Висновки. Вказуючи на роль Церкви у сучасних суспільних процесах, ми лише поверхово окреслили основні проблеми, пов'язані із цим складним питанням. Звичайно, дослідження всього спектру складних і суперечних подій в системі відносин «держава – Церква – суспільство», що відбувалися впродовж останніх років, не мають на меті пошуку готових відповідей щодо питань вектору подальшого розвитку нашого суспільства, однак докладне вивчення цієї проблеми без сумніву допоможе нам зробити певні історичні висновки. Цілком імовірно, що основні ідеї, напрямки та специфіка цієї роботи ще буде зазнавати суттєвих коригувань, утім ми переконані, що незмінними залишаться самі основні базові принципи.

Література

1. Біддулф Г. Місіонерська діяльність і нетрадиційна релігійна діяльність у правовому полі пострадянських держав / Г.Біддулф // Релігійна свобода: Гуманізм і демократизм законодавчих ініціатив в сфері свободи совісті (міжнародний та український контекст). Науковий щорічник. – К., 2000. – № 4. – С. 32-38.
2. Виговський Л. Система функціональності релігії та рівні її впливу / Л.Виговський // Українське релігієзнавство. – 2003. – № 27-28. – С. 4-13.
3. Короткий філософський словник-довідник. / За ред. І. П. Чорного та О.Є. Бродецького. – Чернівці: Рута, 2006. – 285 с.
4. Падевський С. Значення засобів масової інформації у формуванні християнського суспільства / С.Падевський // Київська Церква. Альманах християнської думки. – 2000. – № 3 (9). – С. 8-10.
5. Послання Помісного Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату Преосвященним архіпастирям, боголюбивим пастирям, чесному чернецтву та всім вірним Київського Патріархату // Інформаційний бюлетень Української Православної Церкви Київського Патріархату. – 2008. – № 7. – С. 7-8.
6. Цап'юк М. Державно-церковні стосунки в Україні періоду нової економічної політики / М.Цап'юк // Ідея Помісної Православної Церкви в Україні у XX ст.: історичний, канонічний і богословський аспекти / збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю першого та 70-річчю другого відродження Української Автокефальної Православної Церкви. – Рівне, 2011.

Mykola Shcherban

**The role of Church in terms of modern state establishing processes in Ukraine
from the soviet totalitarianism to civil society**

The author denotes the main elements of the process of participation of the Church in civil life of modern Ukraine. At the same time the complex analysis is given to the role of religious organization in state establishing processes.

Keywords: Church, society, values.

Надійшла до редакції 12.02.2014 р.